



Миллати Муттаҳид  
Ҳуқуқи инсон

Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон

**ПРИНЦИПҲОИ АСОСӢ ВА  
НИШОНДОДҲОИ РОҲБАРИКУНАНДАИ  
БА КӢЧОНДАН ВА ҶОЙИВАЗКУНӢ  
ДАҲЛДОШТА БО МУЛОҲИЗОТИ РУША**

**ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ  
И РУКОВОДЯЩИЕ УКАЗАНИЯ,  
КАСАЮЩИЕСЯ ВЫСЕЛЕНИЙ И  
ПЕРЕМЕЩЕНИЙ ПО СООБРАЖЕНИЯМ  
РАЗВИТИЯ**



Милали Муттаҳид  
Ҳуқуқи инсон

Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон

**ПРИНЦИПҲОИ АСОСИ  
ВА НИШОНДОДҲОИ  
РОҲБАРИКУНАНДАИ  
БА КҮЧОНДАН ВА  
ЧОЙИВАЗКУНИ ДАХЛДОШТА  
БО МУЛОҲИЗОТИ РУШД**

Китобчаи мазкур бо дастгирии Шӯъбаи минтақавии Раёсати Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон дар Осиеи Марказӣ chop шудааст.

РКОҶИ СММ бо мақсади густариш ва ҳифзи ҳуқуқи инсон дар тамоми ҷаҳон фаъолият мекунад. Ваколати Комиссари Олӣ дар Қатъномаи Ассамблеяи Генералии Созмони Милалӣ Муттаҳид 48/141 аз 20 декабри соли 1993 муайян карда шудааст.

Моҳи июни соли 2008 РКОҶИ СММ бо Хукумати Ҷумҳурии Қирғизистон дар бораи дар шаҳри Бишкек таъсис додани Шӯъбаи минтақавӣ оид ба Осиеи Миёна созишнома ба имзо расонидааст.

Тибқи Оинномаи СММ ва ваколати бо Қатъномаи Ассамблеяи Генералии Созмони Милалӣ Муттаҳид 48/141 аз 20 декабри соли 1993 ва ин Созишнома пешбинигардида Шӯъбаи минтақавӣ дар таҳия ва амалисозии стратегияҳо, барномаҳо ва чорабиниҳо бо мақсади ҳавасмандгардонӣ ва ҳифзи тамоми ҳуқуқҳои инсон дар мамлакатҳои Осиеи Марказӣ бо мақомоти давлатӣ, созмонҳои байналмилалӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ, бахши хусусӣ, инчунин шарикони марбутан СММ ҳамкориро менамояд. Шӯъбаи минтақавӣ дар мамлакатҳои минтақа, аз ҷумла Тоҷикистон, барномаро тавассути кормандони худ амалӣ месозад.

Иттилооти нисбатан муфассал дар бораи РКОҶИ СММ дар сомонии [www.ohchr.org](http://www.ohchr.org)

Тарҷуман С. Сайфуллоев

Суроға:  
Шӯъбаи минтақавии РКОҶИ СММ дар Осиеи Марказӣ  
Бинои СММ, хиббони Чуй 160, ш. Бишкек, 720040, Ҷумҳурии Қирғизистон

Тел.: + 996 312 612676, 612675  
Факс: + 996 312 612673  
E-mail: [info@ohchr.org](mailto:info@ohchr.org)

**Маълумоти мухтасар  
дар бораи Гузоришгари махсус оид ба масъалаи манзили кофӣ ҳамчун  
чузъи ҳуқуқ ба сатҳи кофӣи зиндагӣ, инчунин дар бораи ҳуқуқи бидуни  
таъбиз дар ин қарина**

Ваколати Гузоришгари махсус оид ба масъалаи манзили кофӣ ҳамчун чузъи ҳуқуқ ба сатҳи кофӣи зиндагӣ дар ибтидои моҳи апрели соли 2000 бо Қатъномаи 2000/9 Комиссияи оид ба ҳуқуқи инсон муқаррар гардида буд. Баъди он ки Комиссия моҳи июни соли 2006 ба Шӯрои оид ба ҳуқуқи инсон бадал ёфт, ин ваколат бо Қатъномаи 6/27 Шӯрои оид ба ҳуқуқи инсон аз 14 декабри соли 2007 дастгирӣ ёфт ва тамдид карда шуд.

Гузоришгари махсус дар доираи ваколати худ:

- ❖ *Ба мамлакатҳо меравад.*
- ❖ *Баҳри қабули қарорҳо бобати амалисозии ҳуқуқ ба манзили кофӣ бо ҳукуматҳо, ҷомеаҳои шаҳрвандӣ ва намояндагони дигар гуфтушунидҳо судманд менамояд.*
- ❖ *Дар мамлакатҳои гуногун гузоришоти инфиродиро оид ба ҳуқуқвайронкуниҳои марбут ба манзили кофӣ баррасӣ менамояд.*
- ❖ *Ба Шӯрои оид ба ҳуқуқи инсон ва Ассамблеяи Генералӣ маърузаҳои ҳамасоларо бо иттилоот дар бораи фаъолият, ки дар доираи ваколатиаш ба ҷо меорад, пешниҳод менамояд.*

Аз соли 2000 то соли 2008 Гузоришгари махсус ҷаноби **Милун Котари** (шаҳрванди Ҳиндустон) буд.

Моҳи майи соли 2008 хонум **Ракел Ролник** (шаҳрванди Бразилия) Гузоришгари махсус таъин гардид.

Иттилооти нисбатан муфассал дар бораи ваколати Гузоришгари махсус дар сомонии: <http://www2.ohchr.org/english/issues/housing/index.htm>

## МУНДАРИЧА

	Саҳифа
Маълумоти мухтасар дар бораи Гузоришгари махсус	5
<b>1. СОҲАИ ФАЪОЛИЯТ ВА ХАРАКТЕР</b>	<b>7 – 9</b>
<b>2. ҶУДДАДОРИҶОИ УМУМИ</b>	<b>10 – 15</b>
<b>А. Барандағони вазифаҳо ва характери ҷуддадориҶо</b>	<b>10</b>
<b>Б. Принсипҳои асосӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон</b>	<b>11</b>
<b>В. Амалсозии ҷуддадориҶои давлатӣ</b>	<b>12</b>
<b>Г. Стратегияҳо, сиёсат ва барномаҳои муҳофизаткунанда</b>	<b>14</b>
<b>3. ПЕШ АЗ КҶЧОНДАН</b>	<b>16 – 17</b>
<b>4. ДАР РАФТИ КҶЧОНДАН</b>	<b>18</b>
<b>5. БАЪДИ КҶЧОНДАН: КҶМАКИ ФАВРИ</b> <b>ВА БА ҶОИ ДИГАР ГУЗАРОНИДАН</b>	<b>19 – 21</b>
<b>6. ВОСИТАҶОИ ҶИФЗИ ҶУҚУҚ</b> <b>ДАР МАВРИДИ ИҶБОРАН КҶЧОНДАН</b>	<b>22 – 24</b>
<b>А. Ҷуброн</b>	<b>22</b>
<b>Б. Барқарорсозӣ (реститутсия) ва бозғашт</b>	<b>23</b>
<b>В. Ба ҷои дигар гузаронидан ва офиятбахшӣ</b>	<b>24</b>
<b>7. МОНИТОРИНГ, АРЗЁБИ ВА АМАЛҶОИ МИНБАЪДА</b>	<b>24</b>
<b>8. НАҚШИ ҶОМЕАИ БАЙНАЛҶАЛҚИ БО ФАРОГИРИИ СОЗМОНҶОИ БАЙНАЛҶАЛҚИ</b>	<b>25</b>
<b>9. ТАФСИР</b>	<b>29</b>

## 1. СОҶАИ ФАЪОЛИЯТ ВА ХАРАКТЕР

1. Ҷуддадориҳои давлатҳо бобати худдорӣ кардан аз кҷчонданҳои иҷборӣ аз хонаҳо ва замин ва роҳ надодан ба ин амал аз як қатор ҳуҷҷатҳои байналҳалқӣ – ҳуқуқи ҳимоякунандаи ҳуқуқи инсон ба манзили кофӣ ва дигар ҳуқуқҳои бо онҳо таъами инсон бармеояд. Ба шумули онҳо Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналҳалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (банди 1 – и моддаи 11), Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак (банди 3 – и моддаи 27), ки таъбири муқаррароти банди 2h) моддаи 14 – и Конвенсия дар бораи рафъи ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбат ба занон ва моддаи 5 е) Конвенсияи байналҳалқӣ дар бораи рафъи ҳамаи шаклҳои таъбизӣ наҷодиро истисно мекунад, мансуб мебошанд.
2. Ҷайр аз ин ва бо дар назардошти принсипи тақсимнашавандагии ҳуқуқи инсон дар моддаи 17 – и Паймони байналҳалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ эълон мешавад, ки «ҳеҷ кас ба даҳолати худсарона ва ғайриқонунӣ ба ҳаёти шахсӣ ва оилавии ӯ, тааррузи худсарона ё ғайриқонунӣ ба дахлнопазирии манзили ӯ ё махфияти мукотиботи ӯ ё тааррузи ғайриқонунӣ ба обрӯю ғтибори ӯ гирифта карда намешавад». Муқаррароти ба ин монанд дар банди 1 – и Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак омадааст. Ба шумули дигар асноди байналҳалқӣ – ҳуқуқи моддаи 21 – и Конвенсияи соли 1951 дар бораи мақоми гурезаҳо; моддаи 16 – и Конвенсияи № 169 Созмони байналҳалқии меҳнат дар бораи халқҳои таҳҷой ва халқҳои ба таври қабилавӣ дар мамлакатҳои мустақил зиндагидошта (соли 1989); ва моддаи 49 – и Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 дар бораи ҳифзи аҳолии мулкӣ дар замони ҷанг (Конвенсияи ҷоруми Женевагӣ) мансубанд.
3. Нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур ба оқибатҳои ҳимояи ҳуқуқи кҷчондан бо мулоҳизоти рушд ва ҷойивазкунӣ мувофиқ дар минтақаҳои шаҳр ва / ё деҳот бахшида шудаанд. Ин нишондодҳои роҳбарикунанда дар муқоиса бо принсипҳои роҳбарикунандаи ҳамаро фарогиранда дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба сабаби ҷойивазкунии дар натиҷаи зарурати рушд ба амал омадаи аҳоли (E/CN/4/Sub/2/1977/7, замима) қадаме ба пеш маҳсуб мешаванд. Онҳо ба меъёрҳои байналҳалқӣ – ҳуқуқи дар соҳаи ҳуқуқи инсон таъа оварда, бо Қайди тартиби умумии № 4 (соли 1991) ва Қайди тартиби умумии №7 (соли 1997) – и Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Принсипҳои роҳбарикунанда дар масъалаи ҷойивазкунии одамон дар дохили мамлакат (E/CN.4/1998/53/Add.2), Принсипҳои асосӣ ва муқаррароти роҳбарикунандаи мутааллиқ ба ҳуқуқ ба ҳимояи ҳуқуқи ва рӯндани зарар барои ҷабрдидағони ҳодисаҳои дағалона вайрон

карда шудани меъёрҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва вайрон кардани ҳидди ҳуқуқи байналхалқӣ башардӯстона, ки Ассамблеяи Генералӣ дар қатъномааш таҳти №60/147 қабул кардааст ва Принсипҳои барқарорсозии (реститутсияи) манзил ва амвол дар қаринаи бозгашти гурезаҳо ва ашхоси дар дохил ҷойивазкарда мувофиқа қунонида мешаванд (ниг. E/CN/4/Sub/2/2005/17 ва Add.1).

4. Дар мавриди бояду шояд ба назар гирифтани ҳамаи тарафҳои амалияи «кӯчондани иҷборӣ» дар қаринаи стандартҳои байналхалқӣ ҳифзи ҳуқуқ нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур амал ва / ё беамалиҳоеро фаро мегиранд, ки боиси ба таври иҷборӣ ё ғайрихаттиёрӣ аз хонаҳо ва / ё заминҳояшон кӯчондани ашхоси алоҳида, гурӯҳи ашхос ва ё ҷамоаҳо ва ҷудосозии онҳо аз захираҳои дастоварди умумӣ маҳсубшавандаи онҳо истифода накарда ё аз онҳо вобастабуда ва ба ҳамин васила қисман ё пурра маҳрум шудани ашхоси алоҳида, гурӯҳи ашхос ва ё ҷамоаҳо аз имконияти зиндагиву кор қардан дар хонаву бино ё ҷойҳои мушаххас бе ба онҳо додани намудҳои баробарарзиши ҷимояи ҳуқуқӣ ё ҷимояи дигар ё дастрасӣ ба чунин ҷимоя мегарданд.<sup>1</sup>
5. Кӯчонданҳои иҷборӣ як навъ хориқаи мушаххаси байналхалқӣ – ҳуқуқиеро мемонад, ки аксар вақт бо набудани ҳуқуқи қонунии истифодакунии маҳсубшавандаи яке аз ҷузъҳои муҳимтарини ҳуқуқ барои манзили кофӣ алоқаманд аст. Кӯчондани иҷборӣ бо аз нав кӯчондани худсарона,<sup>2</sup> аз ҷумла бо ҷойивазкунии аҳоли, ба таври оммавӣ берун қардани, ба таври оммавӣ баромаданҳо, тозакунии қавмӣ (этники) ва амалияҳои дигари алоқаманд бо зӯран ва ғайрихаттиёрӣ берун қардани одамон аз хонаҳояшон, заминҳояшон ё аз ҷамоаҳои онҳо умумияти зиёде дорад.
6. Кӯчонданҳои иҷборӣ вайронкунии гӯшношуниди як қатор ҳуқуқҳои аз ҷониби ҷомеаи байналхалқӣ эътирофшудаи инсон, аз ҷумла ҳуқуқ ба манзили кофӣ, ҳуқуқ ба ғизо, об, ҳифзи саломатӣ, таҳсилот, машғул шудан бо фаъолияти меҳнатӣ, амнияти шахсӣ ва дахлнопазирии манзил, ҳуқуқи гирифтани нашудан ба муносибати бераҳмона, ғайринсонӣ ё таҳқиқкунандаи шаъну шараф ва ҳуқуқ ба ҳаракати озодона мебошад. Кӯчонданҳо бояд дар асосҳои қонунӣ, танҳо дар мавридҳои истисноӣ ва бо риояи пурраи муқаррароти дахлдори ҳуқуқи байналхалқӣ ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи башардӯстонаи байналхалқӣ сурат гиранд.

<sup>1</sup> Манъи кӯчондани иҷборӣ ба кӯчонданҳои тибқи талаботи қонун ва муқаррароти қарордодҳои байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи инсон гузаронидашаванда дахл надорад.

<sup>2</sup> Тибқи Принсипи шашуми Принсипҳои роҳбарикунанда оид ба масъалаи ҷойивакунӣ ашхос дар дохили мамлакат.

7. Кӯчонданҳои иҷборӣ нобаробарӣ, низоъҳои иҷтимоӣ, ҷудоияндозӣ (сегрегатсия) ва проблемаҳои «қасаба» («гетто») – ро шиддат бахшида, аз онҳо ногузир табақаҳои камбизоат ва аз нигоҳи иҷтимоӣ иқтисодӣ ниёзманди ҷомеа, махсусан занон, кӯдакон, ақаллиятҳо ва халқҳои таҳҷой азият мекашанду ҷабр мебинанд.

8. Дар қаринаи нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур кӯчондан бо мулоҳизоти рушд аксаран бо баҳонаи қонунгардонидани «талаботи ҷамъиятӣ», масалан, ба сабаби барномаҳои рушд ва лоиҳаҳои инфрасохторӣ (лоиҳаҳои калонҳаҷми алоқаманд бо сохтмони сарбандҳо, объектҳои саноатӣ ва энергетикӣ, истиғрочи қанданиҳои фиданок ва ғайра); харидории замин баҳри навсозии хоҷагии шаҳр, таҷдиди ҷойҳои душворгузар (маҳалҳои нообод), нав қардани фонди замин, ободонии шаҳрҳо ё барномаҳои дигари истифода қардани замин (аз ҷумла бо мақсадҳои кишоварзӣ); бахсҳои амволӣ ё заминӣ; ҳаннотии беназорати амволи ғайриманқул; чорабиниҳои муҳими байналхалқӣ қорӣ ё варзишӣ ва шояд вазифаҳои ҳифзи табиат ба нақша гирифта ё гузаронида шаванд. Чунин фаъолият метавонад дар ҳамбастагӣ бо кӯмакҳои байналхалқӣ ба ҳадафҳои рушд сурат гирад.

9. Ҷойивакунӣ ба сабаби вайроншавӣ ё таназзули муҳити зист ба амал омада, кӯчондан ва таҳлили бо вайрон қардани тартиботи ҷамъиятӣ, офатҳои табиӣ ё фалокатҳои антропогенӣ, муташанниҷии вазъият ё бетартибӣ, низоъҳои дохилӣ, байналхалқӣ ё омехта (андозаҳои дохилию берунӣ дошта) ва вазъиятҳои фавқуллода, зӯрварихҳои дохилӣ ва баъзе намудҳои амалияи фарҳангӣ ё анъанавӣ алоқаманд аксаран бе ба назар гирифтани стандартҳои амалкунандаи ҳифзи ҳуқуқ ва башардӯстӣ, аз ҷумла ҳуқуқ ба манзили кофӣ гузаронида мешаванд. Дар айни замон чунин вазъиятҳо бо як қатор мулоҳизоти иловагӣ, ки бо нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур фаро гирифта нашуда, бо вучуди ин дар қаринаи мазкур роҳнамои манфиатбахше мебошанд, алоқаманд шуда метавонанд. Таваҷҷӯҳ ба Принсипҳои асосӣ ва муқаррароти роҳбарикунандаи марбут ба ҳифзи ҳуқуқ ва таллофӣ қардани зарар барои ҷабрдидагонӣ ҳодисаҳои дағалонаи вайрон қарда шудани меъёрҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва қиддан вайрон қардани ҳуқуқи байналхалқӣ башардӯстӣ, Принсипҳои роҳбарикунанда оид ба масъалаи ашхоси дар дохили мамлакат ҷойивазкарда ва Принсипҳои оид ба масъалаҳои барқарорсозии манзил ва амволи гурезаҳо ва ашхоси ҷойивазкарда нигаронида мешавад.

10. Бо дар назардошти он ки ҳодисаҳои кӯчондани иҷборӣ метавонанд бо доираи васеи вазъиятҳои гуногун алоқаманд бошанд, нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур даъват шудаанд барои давлат дар интиҳоби

чораву тадбирҳо бо мақсади роҳ надодан ба кӯчониданҳо бо мулоҳизоти рушд бар хилофи стандартҳои амалкунандаи байналхалқии ҳифзи ҳуқуқ, яъне мубаддалшавии онҳо ба кӯчонидани ҳақиқии «ичборӣ» як навъ нишоне гарданд. Нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур бояд он воситаи амалие гарданд, ки ба давлат ва муассисаҳо дар таҳияи сиёсат, қонунгузорӣ, тартбот ва чораҳои пешгирикунандаи кафолатдиҳандаи ҳимоя аз кӯчонданҳои иҷборӣ, инчунин пешниҳоди воситаҳои самараноки ҳифзи ҳуқуқ ба онҳое, ки ҳуқуқҳои инсонияшон, сарфи назар аз дидани чораҳои пешгирикунанда, вайрон карда шудаанд, кӯмак расонанд.

## 2. ҶУДГОРИҲОИ УМУМИ

### А. Барандагони вазифаҳо ва характери ҷудадориҳо

11. Ҳарчанд гузаронидан, иҷозат додан, хоҳиш кардан, пешниҳод намудан, вонамуд сохтан, ҳавасманд ё дастгирӣ кардани кӯчонидани маҷбуриро субъектҳои гуногун ба ҷо оварда метавонанд, давлат бо мақсади кафолат додани эҳтироми ҳуқуқҳои дар қарордодҳои иҷрояшон ҳатмӣ ва принципҳои умумии ҳуқуқи байналхалқии оммавӣ таҳкимбаҳшидашуда ва дар нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур таҷассумёфта барои таъмини риояи ҳуқуқи инсон ва меъёрҳои башардӯстӣ масъулияти асосӣ ба зимма дорад. Дар айни замон ин масъулиятмандии давлат ҷонибҳои дигар, аз ҷумла роҳбарон ва қарордонии лоиҳаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои байналхалқии молиявӣ, дигар ташкилоту муассисаҳо, корпоратсияҳои трансмиллӣ ва корпоратсияҳои дигар ва ашхоси воқеӣ, аз ҷумла заминдорони хусусӣ ва иҷорадиҳандагонро аз масъулият озод намекунад.
12. Мувофиқи ҳуқуқи байналхалқӣ давлатҳо вазифадоранд, ки эҳтиром, ҳимоя ва амалисозии ҳамаи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосиро таъмин намоянд. Ин чунин маънӣ дорад, ки давлатҳо аз вайрон кардани ҳуқуқи инсон чи дар дохили мамлакат ва чи берун аз марзи он бояд худдорӣ намоянд; ба он назорат баранд, ки ҷонибҳои дигари дар доираи ҳуқуқӣ ва зерин назорати давлат қарордошта ҳуқуқи инсонии одамони дигарро вайрон накунад; ва барои ҳифзи ҳуқуқи инсон ва расонидани кӯмак ба онҳое, ки ҳуқуқҳои онҳо вайрон карода шудаанд, чораҳои пешгирикунанда ва чораҳои дигарро бинанд. Ин ҷудадориҳо характери доимӣ ва ҳамзамон доранд ва ба ҳаҷ андоза иерархияи чораҳои дидашавандаро муайян намекунад.

### Б. Принципҳои асосӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон

13. Мувофиқи ҳуқуқи байналхалқӣ ҳуқуқи инсон ҳар кас ба манзили кофӣ чун яке аз ҳуқуқҳои таркибӣ ба сатҳи кофӣ зиндагӣ ҳақ дорад. Ҳуқуқ ба манзили кофӣ аз ҷумла дар худ ҳуқуқи ҳимоя аз тааррузи худсарона ё гайриқонунӣ ба ҳаёти хусусӣ ва оилавӣ, дахлнопазирии манзил ва ҳуқуқи қонунии соҳибиятро фаро мегирад.
14. Тибқи ҳуқуқи байналхалқӣ давлатҳо вазифадоранд ҳимоя аз кӯчондани маҷбури, инчунин ҳуқуқи инсон ба манзили кофӣ ва соҳибияти ӯро бе ҳаҷ як таъйин аз рӯи аломатҳои наҷодӣ, ранги пӯст, чинс, забон, дин ё этникӣ, ақидаҳои сиёсӣ ё ақидаҳои дигар, баромади миллӣ, этникӣ ё иҷтимоӣ, мақоми ҳуқуқӣ ё иҷтимоӣ, синну сол, маъбӯбӣ, вазъи амволӣ, таваллуд ё ягон аломати дигар кафолат диҳанд.
15. Таърихи нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур тақозо доранд, давлатҳо вазифадоранд ҳуқуқи баробари мардон ва занон ба ҳимоя аз кӯчонидани иҷборӣ, истифода кардан аз ҳуқуқи инсон ба манзили кофӣ ва соҳибияти кафолатнокро ба он бояд таъмин намоянд.
16. Ҳамаи ашхос, гурӯҳи ашхос ё ҷамоаҳои онҳо ба кӯчидане, ки дар худ ҳуқуқ ба қитъаи замини алтернативии сифаташ беҳтар ё бо замини пештара баробарсифат ва манзили қонеъсозандаи меъёрҳои зерини кифоятӣ: дастрасӣ, ҷои аз нигоҳи нарх, созгорӣ барои зиндагӣ, кафолати соҳибҳуқуқӣ, баробарфарҳангӣ, мавзеи хуби ҷойгиршавӣ, дастрасии ҳадамоти муҳимтарине чун муассисаҳои тандурустӣ, маориф ва ғайраро фаро мегирад, ҳақ дорад.<sup>3</sup>
17. Давлатҳо вазифадоранд ба ҳамаи ашхоси дар хусуси вайрон карда шудани ҳуқуқашон ба ҳимоя аз кӯчонидани иҷборӣ ё мавҷудияти таҳдиди вайрон карда шудани чунин ҳуқуқашон арзқарда дастрасии воситаҳои кофӣ ва пурсамари ҳифзи ин ҳуқуқро таъмин намоянд.
18. Давлатҳо вазифадоранд аз андешидани ҳама гуна чораҳои пешақӣ радкунандаи ҳифзи ҳуқуқӣ ва воқеии кӯчонидани иҷборӣ худдорӣ намоянд.
19. Давлатҳо бояд эътироф кунанд, ки маънӣ кӯчонидани иҷборӣ маънӣ кӯчонидани худсаронаи тағйирдиҳандаи ҳаёти этникӣ, динӣ ё наҷодии ҳамаи аҳолиро фаро мегирад.

<sup>3</sup> Инг. Қайдҳои тартиби умумии № 4 – Ҳуқуқ ба манзили кофӣ, ки Қумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ соли 1991 қабул кардааст.

20. Давлатҳо сиёсат ва ҷаъолияти байналхалқии худро бояд тибқи ўҳдадорӣҳои хеш дар соҳаи ҳуқуқи инсон, аз ҷумла дар доираи гирифтани ва расонидани кӯмакҳои байналхалқӣ бо ҳадафҳои рушд ташаккул диҳанд ва амалӣ созанд.

## В. Амалӣсозии ўҳдадорӣҳои давлатӣ

21. Давлатҳо кафолат медиҳанд, ки кӯчондан танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ ба амал меояд. Кӯчонданҳо, бо дар назардошти таъсири манфӣи онҳо ба доираи васеи ҳуқуқҳои дар араси байналхалқӣ эътирофгардидаи инсон, бояд қомилан асоснок бошанд. Ҳама гуна кӯчондан бояд: а) бо қонун иҷозат дода шуда бошад; б) дар доираи ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсон амалӣ гардад; в) ба манфиати умум ба амал ояд;<sup>4</sup> г) оқилона ва мутаносиб бошад; г) бо мақсади таъмини ҷуброн ва офиятбахшии пурра ва боадолатона танзим карда шавад; ва д) тибқи нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур гузаронида шавад. Амали ҷимоявии ин талаботи процессуалӣ ба ҳамаи ашхоси ниёзманд ва гурӯҳҳои дахлдошта, сарфи назар аз он ки онҳо аз рӯи ҳуқуқи дохилӣ ба ҳона ё амвол титули ҳуқуқӣ доранд ё не, паҳн мегардад.

22. Давлатҳо бояд чораҳои қонунгузорӣ ва сиёсии манъкунандаи чунин кӯчониданҳоеро андешанд, ки бо ўҳдадорӣҳои байналхалқии онҳо дар соҳаи ҳуқуқи инсон мувофиқат намеkunанд. Давлатҳо бояд ҳаддалимқон аз даъвоҳо ба манзил ё замин ё мусодираи онҳо, аз ҷумла вақте чунин амалҳо ба ҷидашавии ҳуқуқи инсон мусоидат намеkunанд, худдорӣ намоянд. Масалан, кӯчонданро ҳақ баровардан мумкин аст, вақте суҳан дар бораи ислоҳоти замин ё аз нав тақсим кардани замин ба манфиати ашхос, гурӯҳи ашхос ё ҷамоаҳои ниёзманду бенаво меравад. Ба давлатҳо лозим аст нисбат ба ҳама гуна субъектҳо ё ашхоси давлатӣ ё хусусии дар доираи ҳуқуқи онҳо қарордошта, ки кӯчониданро бо риояи пурраи меъёрҳои ҳуқуқӣ ё стандартҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон намегузаронанд, чораҳои (санксияҳои) дахлдори граждани ва ҷиноятӣ андешанд. Давлатҳо ҳамаи онҳоеро, ки аз кӯчонидани иҷборӣ зарар дидаанд, ё метавонанд зарар бинанд, ё кӯшиши аз он ҷимоя кардан доранд, бояд бо воситаҳои баробарарзишу пурсамари ҷимояи ҳуқуқӣ ё дигар воситаҳои дахлдори ҷимоякунанда таъмин намоянд.

23. Давлатҳо дар ҳадди охири имконпазири захираҳои дар онҳо мавҷуда

<sup>4</sup> Дар нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур зери мафҳуми «ҷаъолият барои манфиати умум» тадбирҳои фаҳмида мешаванд, ки давлатҳо тибқи ўҳдадорӣҳои байналхалқии ҳифзи ҳуқуқи худ, аз ҷумла барои таъмини ҳуқуқҳои инсонии табақаҳои нисбатан ниёзманди аҳоли меандешанд.

бахри таъмин намудани имкониятҳои баробари истифода қардан аз ҳуқуқи инсон ба манзили кофӣ барои ҳамаи одамон бояд тадбирҳои андешанд. Давлат бобати андешидани чораҳои зарурии қонунгузорӣ ва сиёсӣ барои ҷимояи ашхос, гурӯҳҳо ё ҷамоаҳои алоҳида аз кӯчониданҳо, ки ба стандартҳои амалкунандаи байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҷавобгӯй нестанд, бевосита масъулият ба зимма дорад.<sup>5</sup>

24. Барои таъмини он ки ягон шакли таъбиз – чи меъёрӣ ва чи шакли дигаре – ба имконияти истифода қардан аз ҳуқуқи инсон барои манзили кофӣ таъсири манфӣи нарасонад, ба давлатҳо зарур аст бо мақсади таъмини мувофиқати онҳо бо муқаррароти қарордодҳои байналхалқӣ оид ба ҳуқуқи инсон ташреҳи маҷмӯии қонунгузорӣ ва сиёсат дар ин соҳа гузаронанд. Дар рафти чунин ташреҳҳои маҷмӯӣ ба он диққат додан лозим аст, ки қонунгузорӣ, қоидаҳо ва сиёсати амалкунандаи ба хусусигардонии ҳадамоти давлатӣ, меросирӣ ва амалияи фарҳангӣ дахлдошта боиси ба амал омадан ва ҳавасмандсозии кӯчонданҳои иҷборӣ нашаванд.<sup>6</sup>

25. Ба давлатҳо барои таъмини ҷимояи ҳадди охири пурсамари ҳуқуқӣ аз амалияи кӯчонидани иҷбории ҳамаи ашхоси дар доираи ҳуқуқи онҳо қарордошта лозим аст ҷиҳати барасмиятдорони юридикии ҳуқуқи истифода аз ҷониби ҳамаи ашхос, хоҷагиҳои хонагӣ ва ҷамоаҳо, ки дар айни замон чунин кафолатҳо надоранд, аз ҷумла ҳамаи онҳо, ки баҳри манзил ва замин титули расмӣ ҳуқуқиро соҳиб нестанд, чораҳои фаврӣ андешанд.

26. Давлатҳо ба мардон ва занон бояд имкониятҳои баробари аз манзили кофӣ истифода қарданро таъмин намоянд. Барои ин ба давлатҳо лозим аст, ки баҳри ҷимояи замон аз берун қарданҳои иҷборӣ чораҳои махсус бинанд. Чунин чораҳо бояд ба ҳамаи занҳо додани титулҳои ҳуқуқиро ба манзил ва замин пешбинӣ намоянд.

27. Ба давлатҳо зарур аст, ки баҳисобгирии ҳатмин стандартҳои ҳифзи ҳуқуқро дар муносибатҳои байналхалқии худ, аз ҷумла дар доираи ҷаъолиятҳои савдоӣ, маблағгузорӣ ва кӯмакрасонӣ ба ҳадафҳои рушд ва иштирок дар қори форумҳо ва ташкилотҳои бисёртарафа таъмин намоянд. Ба давлатҳо зарур аст ўҳдадорӣҳои худро дар соҳаи ҳуқуқи

<sup>5</sup> Ниг. Қайдҳои тартиби умумии № 3 – Табиати ўҳдадорӣҳои давлатҳои иштирокдор, ки Қумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ соли 1990 қабул кардааст.

<sup>6</sup> Ниг. Муқаррароти роҳбарикунандаи оид ба масъалаи ҳуқуқ ба манзил ва таъбиз дар Маърузаи Гузоришигари махсус доир ба масъалаи манзили кофӣ чун ҷузъи ҳуқуқ ба сатҳи кофӣи зиндагӣ дар соли 2002 (E/CN.4/2002/59).

инсон дар раванди ҳамкорихои байналхалқӣ,<sup>7</sup> сарфи назар аз он ки онҳо ба сифати маблағгузoron (донорҳо) баромад мекунанд, ё бенефисарҳо, ичро кунанд. Ба давлатҳо зарур аст таъмин намоянд, ки ташкилотҳои байналхалқии онҳо аъзобуда аз дастгирӣ ё амалисозии ҳама гуна лоиҳаҳо, барномаҳо ё сиёсатҳои тавъам бо кӯчонданҳои иҷбории ба андозаи пурра тибқи меъёрҳои байналхалқии ҳуқуқ ва нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур амалинашаванда худдорӣ намоянд.

### Г. Стратегияҳо, сиёсат ва барномаҳои муҳофизаткунанда

28. Ба давлатҳо зарур аст, ки захираҳои дар онҳо мавҷударо то ҳадди охири имконпазир истифода карда, кӯшишҳои ашро баҳри таҳияи стратегияҳо, сиёсатҳо ва барномаҳо бо мақсади таъмини ҳимояи самараноки ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои алоҳида аз кӯчонданҳои иҷборӣ ва оқибатҳои онҳо равона созанд.
29. Ба давлатҳо зарур аст ташреҳҳои маҷмӯии стратегияҳо, сиёсатҳо ва барномаҳои дахлдорро бо мақсади таъмини мувофиқати онҳо бо меъёрҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон гузаронанд. Чунин ташреҳҳо бояд ба дигаргунсозии муқаррароти мусоидаткунандаи нигоҳдорӣ ё амиксозии нобаробарии мавҷудаи поймолкунандаи ҳуқуқҳои занон ва гурӯҳҳои ниёзманди аҳоли нигаронида шаванд. Давлатҳо бояд тадбирҳои мушаххас андешанд, то ки тасвият ё амалисозии сиёсат ва барномаҳо характери таъъинӣ надошта бошанд ва онҳоро, ки чи дар шаҳрҳо ва чи дар дехот дар қашшоқӣ умр ба сар мебаронд, дар ҳолати боз ҳам ногувортар нагузоранд.
30. Ба давлатҳо зарур аст, ки барои пешгирии пайдошавии / решақансозии сабабҳои кӯчонданҳои иҷборие чун амалиётҳои ҳаннотона бо замин ва амволи ғайриманқул ҷораҳои мушаххаси муҳофизаткунанда андешанд. Ба давлатҳо зарур аст амалу танзими бозори манзил ва амволи ғайриманқули ба иҷора додашавандаро таҳлил кунанд ва дар мавриди зарурат барои он ки гурӯҳҳои камбизоат ва ночори аҳоли дар назди таҳдиди кӯчондани иҷборӣ зери таъсири қувваҳои бозорӣ боз ҳам ночору ниёзмандтар нагарданд, ҷораҳо бинанд. Дар сурати болоравии нархи манзил ва замин ба давлатҳо ҳамчунин зарур аст ҳимояи бозътимоди резидентҳоро аз фишори ҷисмонӣ ё иқтисодӣ, ки зери таъсирашон онҳо маҷбур мешаванд, ки манзил ва заминҳоро тарк кунанд, таъмин намоянд.

<sup>7</sup> Ниг. Моддаи 22 – и Эъломияи умумии ҳуқуқи башар; моддаҳои 55 ва 56 – и Оинномаи Созмони Миллали Муттаҳид; банди 1-и моддаи 2 ва моддаҳои 11, 15, 22 ва 23 – и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ; банди 4 – и моддаи 23 ва банди 3 – и моддаи 28 – и Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак.

31. Дар мавриди тақсими манзил ё замин афзалият бояд ба гурӯҳҳои ниёзманди аҳоли, масалан, пиронсолон, кӯдакон ва маъюбон дода шавад.
32. Давлатҳо ба стратегияҳо, ки зарурати ҷойивазкунии аҳолиро ба ҳадди ақал мерасонанд, бояд диққати аввалиндарача диҳанд. Қабл аз шурӯъ кардан ба амалисозии лоиҳаҳои тақозокунандаи кӯчондани аҳоли ё ҷойивазкунии онҳо бо мулоҳизоти рушд бояд арзёбии ҳамаҷонибаи маҷмӯии онҳоро гузаронид, то ки ҳуқуқҳои инсонии ҳамаи ашхос, гурӯҳҳо, ҷамоаҳои дахлдор аз ҷумла аз кӯчонданҳои иҷборӣ пурра ҳифз карда шаванд. Арзёбии оқибатҳои кӯчондан бояд дар худ ҳамчунин омӯзиши алтернативаҳо ва стратегияҳои то ба ҳадди ақал расонандаи зарари расонидамешударо фаро гирад.
33. Ҳангоми арзёбии оқибатҳои таъсири гуногуни кӯчондани иҷбориро ба занҳо, кӯдакон, пиронсолон ва табақаҳои ночори ҷомеа бояд ба назар гирифт. Чунин арзёбиҳо бояд дар асоси маълумотҳои бозътимод гузаронида шаванд, то ки оқибатҳои гуногунро ба таври бояду шояд ошкор ва таҳлил кунанд.
34. Аз категорияҳои зерини мутахассисон чун ҳуқуқшиносон, кормандони мақомоти истифодакунандаи ҳуқуқ, мақомоти банақшагирии шаҳру дехот ва муассисаҳои дигар, ки бо таҳия, идоракунии ва амалисозии лоиҳаҳо машғул мешаванд, дараҷаи кофии тайёриро оид ба масъалаҳои истифодаи меъёрҳои байналхалқии ҳифзи ҳуқуқ талаб кардан ва барои онҳо чунин сатҳи омодашавиро таъмин кардан лозим аст. Аз ҷумла онҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқи занон бо зоҳир кардани тавачҷӯҳи махсус ба проблемаҳои мушаххас ва талаботи занон дар соҳаи манзил ва дастрасӣ ба замин бояд аз тайёри гузаранд.
35. Ба давлатҳо лозим аст, ки паҳн гаштани иттилооти заруриро дар бораи ҳуқуқи инсон ва ҷораҳои қонунгузорию сиёсии ҳимоя аз кӯчонданҳои иҷборӣ таъмин намоянд. Диққати махсус бояд ба кори бо ёрии усули методҳои зарури паҳн кардани иттилооти саривақтӣ ва муҳим дар байни гурӯҳҳои дар назди таҳдиди кӯчондан махсусан ниёзманд равона карда шавад.
36. Давлатҳо бояд ба ашхос, гурӯҳ ва ҷамоаҳои алоҳида ҳимояро аз кӯчондани иҷборӣ дар даврае, ки парвандаи мушаххаси онҳо дар мақомоти миллӣ, минтақавӣ ё байналхалқии ҳуқуқи баррасӣ мешаванд, кафолат диҳанд.



### 3. ПЕШ АЗ КҶОҶОНДАН

37. Равандҳои банақшагири ва рушди шахру деҳот, ки дар онҳо бояд ҳамаи одамони ба онҳо дахлдошта иштирок кунанд, дар худ бояд унсурҳои зеринро фаро гиранд: а) ҳамаи ашхоси воқеан фарогирифташаванда бояд ба таври зарурӣ боҳабар гарданд, ки эҳтимолияти кӯчондани онҳо баррасӣ мешавад ва нақшаю алтернативаҳои пешниҳодшаванда ба муҳокимаи аҳли ҷамъият гузошта мешаванд; б) мақомоти расмӣ бояд сари вақт ва пешакӣ паҳн гаштани иттилоот, аз ҷумла маълумотҳои бойгонӣ оид ба замин ва нақшаҳои маҷмӯии пешниҳодшавандаи кӯчонданро бо нишон додани чораҳои мушаххас барои ҷимояи гурӯҳҳои ниёзманди аҳоли таъмин кунанд; в) барои муҳокимаи ҷамъиятии нақшаи манзуршаванда, пешниҳоди қайдҳо ва/ё эродҳо оид ба он бояд давраи оқилонаи вақт ҷудо карда шавад; г) барои мусоидат кардан баҳри расонидани кӯмакҳои ҳуқуқӣ, техникӣ ва кӯмакҳои дигар ба ашхоси дахлдошта бояд тадбирҳои андешида ва имкониятҳои пешниҳод гарданд, то ки ба онҳо дар бораи ҳуқуқ ва имкониятҳои дошташон иттилоот дода шавад; ва г) бояд машваратҳои ҷамъиятӣ гузаронида шаванд, то дар рафти онҳо ашхоси дахлдор ва намоёндогони онҳо дар хусуси қарор дар бораи кӯчондан баҳсу мунозираҳо кунанд ва ё нусхаҳои алтернативиро пешниҳод карда, дархостҳо ва бартарҳои дар назар доштаи худро оид ба рушд манзур созанд.
38. Давлатҳо бояд ҳамаи тарзҳои эҳтимолии кӯчонданро омӯзанд. Ҳамаи ашхос ва гурӯҳи ашхос, онҳое, ки кӯчондан барояшон яқинан таҳдид мекунад, аз ҷумла занҳо, халқҳои таҳҷой ва маъҷубон, инчунин ашхосе, ки аз номи онҳо баромад мекунанд, барои гирифтани иттилооти зарурӣ, маслиҳату машваратҳои васеъ, иштирок дар ҳамаи марҳилаҳои равад ҳақ доранд, мисли оне, ки ҳақ доранд нусхаҳои алтернативии худро пешниҳод намоянд ва мақомоти расмӣ бояд онҳоро ба таври бояду шояд баррасӣ намоянд. Дар ҳолатҳое, ки ҷонибҳои манфиатдор нисбат ба алтернативаҳои пешниҳодшаванда ба мувофиқа расида наметавонанд, қарор аз рӯи натиҷаҳои расмиёти миёнаравӣ, ҳакамӣ (арбитражӣ) ё тартиби судӣ бояд аз ҷониби мақоми бетарафи дорои ваколатҳои конституционӣ, масалан, суд, трибунал ё Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон (омбудсмен) қабул карда шавад.
39. Дар раванди банақшагири ба ҳамаи ҷонибҳои дахлдор, аз ҷумла занҳо, гурӯҳҳои ниёзманд ва ночор бояд имкониятҳои воқеӣ барои муколама ва маслиҳату машваратҳо, дар мавриди зарурат дар доираи чораҳо ва расмиёти махсус, пешниҳод карда шаванд.

40. Ҳукуматҳо қабл аз қабул кардани қарор дар бораи кӯчондан бояд нишон диҳанд, ки чунин кӯчондан ноғуқзир аст ва азбаски ба манфиати ҷомеа амалӣ мегардад, бо ўҳдадорҳои байналхалқии ҳифзи ҳуқуқ мувофиқа кунонида мешавад.
41. Ҳама гуна қарор дар бораи кӯчондан бояд пешакӣ, дар шакли хаттӣ ва бо забони маҳаллӣ ба маълумоти ҳамаи ашхоси дахлдор расонида шавад. Хабарнома дар бораи кӯчондан, ки дар он қарори қабулшуда асоснок гардонида мешавад, бояд иттилооти зайлро фароғир бошад: а) исботи набудани алтернативаҳои дигар; б) ҳамаи ҷузъиёти нусхаҳои алтернативии пешниҳодшаванда; в) дар сураги набудани алтернативаҳо тасвири ҳамаи чораҳои андешидашаванда ва дар нақша буда барои то ҳадди ақал кам кардани оқибатҳои манфии кӯчондан. Бояд имконияти таҷдиди назари қарори нисбӣ бо тартиби маъмури ва судӣ вучуд дошта бошад. Ба ҳамаи ҷонибҳои дахлдошта инчунин дастрасии саривақтӣ ба ҳуқуқшинос дар сураги зарурат ба таври роғон бояд кафолат дода шавад.
42. Мувофиқи тартиботи муқарраргардида гирифтани хабарнома дар бораи кӯчидан ба ашхоси меқӯчида ёрӣ мерасонад ва имконият медиҳад, ки арзёбии амвол, сармоя ва дигар неъматҳои моддӣ эҳтимол дар ин раванд зарармедидашро гузаронад. Ба ашхоси меқӯчида ҳамчунин имконияти арзёбӣ кардан ва ҳуҷҷатикунонии хисороти ғайримоддӣ барои гирифтани ҷуброни лозимӣ бояд дода шавад.
43. Кӯчондан набояд боиси пайдошавии одамони бехона ё ашхоси ниёзманде гардад, ки шояд дигар ҳуқуқҳои инсонияшон вайрон карда шавад. Давлатҳо бо истифодаи ҳадди охири имконпазири захираҳои онҳо бояд тамоми чораҳои заруриро бинанд, то ки вобаста ба вазъият мавҷудият ва пешниҳоди манзили алтернативии муносиб, дастрасӣ ба заминҳои ҳосилхезро дар навбати аввал ба ашхосе, ки ниёзманди воситаҳои рӯзгузаронӣ мебошанд, таъмин кунанд. Манзили алтернативӣ бояд ба ҷои аввалии зист ва манбаҳои воситаҳои рӯзгузаронии аҳолии кӯчонидашаванда ҳар чи наздиктар бошад.
44. Ҳамаи чораҳои вобаста ба кӯчидан андешидашаванда, мисли сохтмони манзил, таъминот бо об ва қувваи барқ, бунёди иншооти канализатсионӣ тозакуни, сохтмони мактабҳо ва роҳҳо, инчунин ҷудо кардани замин ва қитъаҳо бояд бо нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур ва принципҳои дар арсаи байналхалқӣ эътирофгардидаи ҳифзи ҳуқуқ мувофиқат кунанд ва то замоне, ки субъектҳои меқӯчида ҷойҳои пештараи зисти худро тарк мекунанд, бояд сохта ва ба анҷом расонда шаванд.<sup>8</sup>

<sup>8</sup> Ниг. Қисмати 5 – и нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур

#### 4. ДАР РАФТИ КҶЧОНДАН

45. Талаботи процесуалии таъмикунандаи эҳтироми стандартҳо дар соҳаи ҳуқуқи инсон иштироки ҳатмии ашхоси мансабдори давлатӣ ё намояндагони онҳоро ҳангоми кӯчондан дар назар доранд. Ашхоси мансабдори давлатӣ, намояндагони онҳо ва ашхоси ба амал барорандаи кӯчондан бояд худро ба аҳолии мекӯчида муаррифӣ карда, қарори расмиро дар бораи кӯчонидан ба онҳо нишон диҳанд.
46. Баҳри таъмини шаффофият ва риояи принципҳои байналхалқии ҳифзи ҳуқуқ дар раванди кӯчонидан бо хоҳиши аҳолии мекӯчида ба ин раванд мушоҳидони бегараз, аз ҷумла мушоҳидони минтақавию байналхалқӣ, бояд роҳ дода шаванд.
47. Кӯчонданҳо набояд шаъну шараф, ҳуқуқи инсонро ба ҳаёт ва амният поймол кунанд. Ғайр аз ин давлатҳо бояд назорат кунанд, ки занҳо дар раванди кӯчонидан ҷабрдидагони зӯрварию гендерӣ ва таъбиз нашаванд, ҳамчунинҳимояи ҳуқуқҳои кӯдаконро таъмин кунанд.
48. Дар ҳолатҳое, ки қонун истифодаи қувваро ҷоиз медонад, бояд принципҳои зарурат ва мутаносибият, инчунин Принципҳои асосии истифодаи қувва ва силоҳи оташфишон аз ҷониби ашхоси мансабдор оид ба нигоҳ доштани тартибот ва талаботи ҳамаи кодексҳои миллий ё маҳаллии рафтор, ки бо стандартҳои байналхалқии истифодаи ҳуқуқ ва ҳифзи ҳуқуқ мувофиқанд, бояд риоя гарданд.
49. Кӯчонданҳо набояд дар вақти вайрон будани обу ҳаво, шабона, вақти ҷашнвораҳо ё идҳои динӣ, пеш аз интиҳобот, дар вақти имтиҳоноти мактабӣ ё дар арафаи онҳо гузаронида шаванд.
50. Давлатҳо ва намояндагони онҳо бояд тамоми чораҳоро бинанд, то ки ягон одам, махсусан занону кӯдакон, дучори таҷовузи рӯиносту ғайриинтиҳобӣ ё дигар шаклҳои зӯрварӣ нашаванд, дар натиҷаи худсарихо, нобудсозии оташзаниҳо ё амалҳои дигари бадқасдона, беъъгинӣ ва ҳама гуна усулҳои дигари ҷазодиҳии коллективӣ аз моликият ва амволи худ маҳрум нагарданд. Моликият ва амволи фаромӯшшуда бояд аз нобудсозӣ, азхудкунии худсаронаю ғайриқонунӣ, сохибшавӣ ва истифода кардан ҳифз карда шаванд.
51. Мақомоти расмӣ ва намояндагони онҳо аз одамони мекӯчида набояд вайрон кардани манзили худ ва иншооти дигарро талаб наоянд ё онҳоро ба иҷрои ин корҳо маҷбур созанд. Дар айни замон ба одамони мекӯчида чунин имкониятро додан лозим аст, зеро ин наҷотдиҳии амволи онҳо ва маводи сохтмониро осон мегардонад.

#### 5. БАЪДИ КҶЧОНДАН: КҶМАКИ ФАВРӢ ВА БА ҶОИ ДИГАР ГУЗАРОНИДАН

48. Давлатҳо ва ҳамаи ҷонибҳои дигари масъули пешниҳоди ҷуброни боадолатона ва манзили алтернативии қонькунанда ё қорҳои муҳофизатӣ, вақте имконпазир аст, ба истиснои ҳолатҳои ғайриҷашмдошт, ин қорҳоро бояд фавран ба иҷро расонанд. Мақомоти салоҳиятдор, сарфи назар аз вазъиятҳои баамаломата ва бе ҳеч гуна таъбиз, чун ҳалли ақал бояд таъмин наоянд, ки ашхос ё гурӯҳи ашхоси кӯчида, алаҳусус онҳое, ки қодир нестанд барои худ воситаи рӯзгузаронӣ пайдо наоянд, дастрасии доимии кафолатнок дошта бошанд ба: а) ба маводи муҳимтарини ғизоӣ, оби нӯшиданӣ ва васоити санитария; б) ҷои манзили ҳалли ақали зарурӣ; в) либоси мувофиқ; г) ҳадамоти тиббии зарурати аввал; ғ) манбаҳои васоити рӯзгузаронӣ; д) маводи хӯрока барои ҳайвонот ва захираҳои дастоварди умумӣ маҳсубшаванда, ки пештар аз онҳо вобастагӣ доштанд; ва е) ҳадамоти соҳаи маориф барои кӯдакон ва муассисаҳои нигоҳубинкунандаи онҳо. Давлатҳо ҳамчунин вазифадоранд ба он роҳ надиҳанд, ки оилаҳо ё ҷамоаҳои қалон баъди кӯчондан пароканда шаванд.
49. Ба таъмини иштироки баробарҳуқуқонаи занон дар ҳамаи равандҳои банақшагири ва тақсимои ҳадамоту молҳои зарурати аввал диққати махсус додан лозим аст.
50. Ба манфиати ҳифзи ҳуқуқи инсон дар сатҳи аз ҳама балеанди дастрасии тандурустии ҷисмонӣ равонӣ ҳамаи ашхоси кӯчонидашудаи латҳурдаю бемор ё маъҷуб бояд ба андозаи ҳалли охир кӯмаки тиббии имконпазир ва таъҷилӣ ва нигоҳубини зарурии бидуни ҳама гуна фарқиятҳои дорои мулоҳизоти ғайритиббӣ бинанд. Ашхоси кӯчонидашуда дар сурати зарурат бояд ба ҳадамоти равонӣ ва иҷтимоӣ дастрасӣ дошта бошанд. Махсусан диққат додан лозим аст ба: а) талаботи тиббӣ – санитарии занон ва кӯдакон, аз ҷумла ба онҳо дар мавридҳои зарурат пешниҳод кардани дастрасӣ ба ёрии қормандони тиббии соҳаи загона, ҳамчунин ба ҳадамот дар соҳаи ҳифзи тандурустии таҷовузи шахсонӣ ва шаклҳои дигари зӯрварӣ; б) таъмини он ки таболати қорҳои тиббӣ ба сабаби кӯчондан ё аз навкӯчонӣ қанда нашавад; ва в) пешгирии бемориҳои сирояткунанда, аз ҷумла ВИЧ / СПИД дар қорҳои кӯчонидашуда.
51. Қорҳои барои кӯчондан интиҳобшуда бояд ба талаботҳои барои манзили қорӣ аз нуқтаи назари ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсон ҷавобгӯӣ бошанд. Ба шумули онҳо мансубанд:<sup>9</sup> а) худуди кафолатдодашуда;

<sup>9</sup> Ниг. Қайдҳои тартиби умумии №4 – Ҳуқуқ ба манзили қорӣ, ки Қумитаи оид ба ҳуқуқҳои инсонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии соли 1991 қабул кардааст.

б) дастрасии хадамот, мавод, объектҳо ва инфрасохторҳо, масалан, оби нушидани, энергия барои тайёр кардани хӯрок, гармӣ ва рӯшноӣ, воситаҳои гигиена, шустушӯӣ, нигоҳдории хӯрокворӣ, дурсозии партовҳо ва обпартоӣ, хадамоти очилӣ, ҳамчунин дар мавриди зарурат захираҳои табиӣ ва захираҳои, ки дастоварди умумӣ махсуб мешаванд; в) манзили дастрас; г) манзили ба таври кофӣ васеъ ва барои зист мувофиқи ҳимоякунанда аз сардӣ, намӣ, гармӣ, борон, шамол ва таҳдидҳои дигаре ба саломатӣ, таҳдидҳои конструксионӣ ва бемориҳо ва таъминкунандаи амнияти ҷисмонии бошандагон; г) дастрасӣ барои гурӯҳҳои ниёзманд; д) дастрасӣ ба шугл, хадамоти нигоҳдории тандурустӣ, мактабҳо, муассисаҳои нигоҳубинкунандаи кӯдакон ва дигар хадамоти иҷтимоӣ чи дар шаҳр ва чи дар деҳот; ва е) мувофиқати манзил аз нуқтаи назари фарҳангӣ. Барои бозғимод ҳисоб шудан манзили кофӣ бояд дорои тавсифоти зерини муҳим бошад: ба бошандагони он ҷудоӣ дохлнопазирӣ; иштирок дар раванди қабули қарорҳо; озодӣ аз зӯрварӣ; ва дар мавриди ҳама гуна ҳуқуқвайронкуниҳо дастрасиро ба воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ таъмин кунад.

52. Ҳангоми муайянсозии мувофиқати кӯчондан ба нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур ба давлатҳо зарур аст, ки ба сабаби ҳама гуна ҳолатҳои кӯчонидан риояи меъёрҳои зеринро таъмин намоянд:

- а) то он даме, ки дар соҳаи кӯчонидан сиёсати томи бо нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур ва ҳуқуқҳои дар арсаи байналхалқӣ эътирофгардидаи инсон мувофиқакунонидашуда таҳия нагардад, ягон ҳел кӯчондан набояд ба амал ояд;
- б) дар вақти кӯчондан ҳифзи баробари ҳуқуқи инсон: занон, кӯдакон, халқҳои таҳҷой ва дигар гурӯҳҳои ниёзманд, аз ҷумла ҳуқуқи онҳо ба соҳибият ба амвол ва дастрасӣ ба захираҳо бояд таъмин гардад;
- в) қонун субъекти пешниҳодкунанда ва / ё ба амалбарорандаи кӯчонданро бояд вазифадор намояд, ки ҳамаи хароҷоти ба он вобаста, аз ҷумла ҳамаи хароҷоти кӯчонданро пӯшонад;
- г) ягон ашхос, гурӯҳ ё ҷамоа аз поймолшавии ҳуқуқҳои инсонии онҳо ё ҳуқуқи онҳо ба мунтазам беҳтар кардани шароити зиндагӣ набояд азоб кашанд. Ин талабот ба андозаи баробар ҳам ба ҷамоаҳои қабулкунандаи одамони кӯчида дар ҷойҳои зисти худ ва ҳам ба ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои иҷборан кӯчонидашуда дахл дорад;
- г) ҳуқуқи ашхос, гурӯҳ ва ҷамоаҳои мутааллиқ бобати додани ризоияти комилан бошуурона барои кӯчонидан ба ин ё он ҷои мушаххас бояд кафолат дода шавад. Дар ҷои барои кӯчонидан пешниҳодшаванда давлат барои онҳо бояд тамоми шароитҳо ва хадамоти зарурӣ ва имкониятҳои иқтисодиро пешниҳод намояд;

- д) вақт ва хароҷоти молиявӣ барои корравӣ ва аз қор баргаштан ё баҳрабардорӣ аз дастрасии хадамоти зарурати аввал набояд бори вазнине ба буҷети хоҷагиҳои хонагии камбизоат гардад;
- е) ҷойҳои кӯчидан набояд дар заминҳои ифлос ё дар наздикии бевосита аз манбаъҳои ифлосӣ бошанд, зеро ин ҳуқуқи сокинонро ба ҳадди охири имконпазири дастрасӣ ба саломатии равонию ҷисмонӣ зерӣ хатар мегузорад;
- ё) ба ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои дахлдор бояд дар бораи ҳамаи лоиҳаҳои давлатӣ ва равандҳои банақшагириӣ ва амалисозии кӯчиданҳои мувофиқ иттилооти кофӣ, аз ҷумла иттилоот дар бораи истифодаи дар назар будаи манзил ва худудҳои холишаванда ва бенефисиарҳои пешбинишавандаи онҳо дода шаванд. Ба таъмини намояндагӣ ва дар ин раванд иштирок кардани халқҳои таҳҷой, ақаллиятҳо, ашхоси беэмин, занон ва кӯдакон диққати махсус додан лозим аст;
- ж) тамоми раванди кӯчонидан бо иштироки ҳамаҷонибаи ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои дахлдор ва дар ҳамкорӣ бо онҳо бояд сурат гирад. Ба давлатҳо аз ҷумла лозим аст, ки тамоми нақшаҳои алтернативии аз ҷониби ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои дахлдор пешниҳодшавандаро ба назар гиранд;
- з) дар ҳолатҳои, ки баъди машваратҳои одилона ва ошқоро зарурат ба кӯчондан боқӣ мемонад, ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳо дар ин ҳусус на камтар аз 90 рӯз аз санаи кӯчонида шудан бояд хабардор карда шаванд; ва
- и) барои роҳ надодан ба маҷбурсозӣ, зӯрварӣ ё тарсондан кӯчондан ба таври бояду шояд бояд дар ҳузури намояндагони худро муаррификардаи мақомоти маҳаллии ҳокимият ва мушоҳидони бетараф сурат гирад.

53. Сиёсати офиятбахшӣ барои занон ва гурӯҳҳои ночору ниёзманд бояд барномаҳои пешниҳод намояд, то ба онҳо барои истифода кардан аз ҳуқуқи инсон ба манзил, гизо, об, саломатӣ ва маориф, машғул шудан бо фаъолияти меҳнатӣ, амнияти шахсӣ ва дахлнопазирии манзил, ҳуқуқи гирифтормашудан ба муносибати бераҳмона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи шаъну шараф ва ҳуқуқ барои ҳаракати озодона имкониятҳои баробар дода шаванд.

54. Ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои кӯчонидашаванда аз поймол гардидани ҳуқуқҳои инсонии худ, аз ҷумла барои тадриҷан амалисозии ҳуқуқ ба манзили кофӣ набояд азоб кашанд. Ин ба андозаи баробар ба ҷамоаҳои низ дахл дорад, ки одамони меҷӯчидаро дар ҷойҳои зисти худ қабул мекунанд.

## 6. ВОСИТАҶОИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚ ДАР МАВРИДИ ИҶБОРАН КЌЧОНДАН

55. Ҳамаи ашхоси бо кўчонидани иҷборӣ ё таҳлиди чунин кўчонидан дучорномада ба дастрасии саривақтӣ ба воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ ҳақ доранд. Чунин воситаҳо, ки ба шумули онҳо машваратҳои боадолатона, дастрасӣ ба хизматрасонии адвокат, ёрии ҳуқуқӣ, бозгашт, муҳофизаткунӣ, аз нав кўчонидан, офиятбахшӣ ва ҷуброн мансубанд, то ҳадди имкон бояд бо Принсипҳои асосӣ ва муқаррароти роҳбарикунандаи даҳлаткунанда ба ҳуқуқ ба ҳимояи ҳуқуқӣ ва ҷуброни хисороти барои зарардидагони дағалона вайрон карда шудани меъёрҳои байналхалқӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ва вайронкунии ҳиддии ҳуқуқи байналхалқӣ башардӯстӣ мувофиқат кунанд.

### А. Ҷуброн

60. Вақте кўчонидан ногузир аст ва барои манфиати умум зарур мебошад, давлат пешниҳод кардани ҷуброни боадолатона ва баробарарзиши ҳамаи ҷизҳои шахсӣ, амволи ғайриманқул ва дигар ҷизҳои аз онҳо маҳрумшударо бо фарогирии ҳуқуқ ба чунин амвол ё манфиатдорӣ ба он бояд манзур созад ё таъмин намояд. Ҷубронро барои ҳамаи маҳрумгаштҳои аз нигоҳи иқтисодӣ арзёбишаванда мувофиқи тартиботи муқарраргардида ва баробар бо ҷиддияти вайрон кардан ва ҳолатҳои ҳар як ҳодиса, аз ҷумла барои ҳалокат ё зарар дидан; зарари ҷисмонӣ ё равонӣ; имкониятҳои аз даст рафта, аз ҷумла бобати қабулшавӣ ба кор, таҳсил ва гирифтани имтиёзҳои иҷтимоӣ; хисороти моддӣ ва ғайри моддӣ аз даст рафта, аз ҷумла аз даст додани имконияти пулкоркунӣ; хисороти маънавӣ; ва хароҷоти барои ёрии ҳуқуқӣ ва мумайизӣ, доруворӣ ва хизматрасонии тиббӣ, инчунин барои хизматрасонии ҳадамоти психологӣ ва иҷтимоӣ пешниҳод кардан лозим аст. Ҷуброни пулӣ ба ҳеҷ ваҷд ҷуброни воқеии замин ё дастрасиро ба захираҳо, ки дастоварди умум маҳсуб мешавад, набояд иваз кунад. Дар сурати мусодираи замин шахси кўчонидашуда ба сифати ҷуброн бояд қитъаи замини сифат, андоза ва арзишаш ба замини қаблӣ баробар ё аз он бештарро бехтарро гирад.
61. Ҳамаи субъектҳои кўчонидашуда, сарфи назар аз он ки соҳиби титული ҳуқуқӣ ба амволи худ ҳастанд ё не, ба ҷуброни талафот, инчунин хароҷоти барои нигоҳдорӣ интиқоли амволи дахлдори худ, аз ҷумла арзиши биноҳои манзилӣ ва заминҳои дар раванди кўчидан аз даст рафтаю осебдида ҳақ доранд. Масъалаи ҷуброни талафи амволи ғайрирасмӣ, мисли манзил дар харобазор, бояд вобаста ба ҳолати ҳар як ҷиз мушаххас халу фасл гардад.

62. Мардҳо ва занҳо бояд бенефисиарҳои ҳамраъӣи тамоми ҷуброни додашаванда бошанд. Занҳои яққа ва бешавҳар ба ҷуброни инфиродӣ ҳақ доранд.

63. Ҳангоми арзёбии зарари иқтисодӣ талафот ва хароҷоти пушонданашиавандаи барои пардохти муовинати кўчонидан пешниҳодшаванда, масалан, арзиши қитъаҳои замин, биноҳои истиқоматӣ, дохили онҳо ва инфрасохторҳо; ҷаримаҳо ба сабаби қарзҳои аз мўҳлат гузаштаи гаравӣ ва қарзҳои дигар; хароҷоти барои манзили муваққатӣ; хароҷоти маъмурӣ ва юридикӣ; арзиши манзили алтернативӣ; аз даст додани музди меҳнат ва даромадҳо; имкониятҳои аз даст рафта барои гирифтани таҳсилот; хароҷоти барои ҳифзи саломатӣ ва хизматрасонии тиббӣ, кўчидан ва интиқолот (алалхусус дар ҳолати дур кўчидан аз манбаъҳои воситаҳои рўзгузаронӣ) ва ғайраро ба назар гирифта лозим аст. Дар ҳолатҳои, ки манзил ва замин барои одамони кўчонидашаванда манбаи воситаи рўзгузаронӣ маҳсуб мешаванд, вақти арзёбии зарари расонидашуда ва талафот бояд талафи тиҷоратӣ, ҳамчунин талафи захираҳои таҷҳизотӣ / молӣ, ҳайвонот, замин, дарахтон / ҳосил ва талафи / камшавии музди меҳнат / даромадҳо бояд ба назар гирифта шаванд.

### Б. Барқарорсозӣ (реститутсия) ва бозгашт

64. Ҳолатҳои кўчонданҳои иҷборӣи марбут ба лоиҳаҳо дар соҳаи рушд ва инфрасохтор (аз ҷумла он чи ки дар боло дар банди 8 зикр карда шуд) хеле кам барқарорсозӣ (реститутсия) ва бозгаштро иҷозат медиҳанд. Бо вучуди ин, вақте ба ин имконият пайдо мешавад, давлатҳоро лозим меояд ба ин ҳуқуқи ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳо, ки дучори кўчонидани иҷборӣ гаштаанд, бартарият диҳанд. Дар айни замон ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои набояд бар хилофи иродаи онҳо барои баргаштан ба хонаю заминҳои худ ё ба ҷойҳои қаблӣ истиқоматашон маҷбур карда шаванд.
65. Вақте барои бозгашт имконият ҳаёт ё вақте шароитҳои зарурии кўчидан тибқи нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур таъмин карда намешаванд, ба мақомоти салоҳиятдор лозим аст, ки шароитҳоро муайян карда, имкониятҳо, аз ҷумла имкониятҳои молиявиро барои ихтиёрӣ ва бехатар баргаштан ба хонаҳои худ ва ҷойҳои истиқоматашон пешниҳод намоянд. Мақомоти салоҳиятдор барои ҳамгирии тозаи ашхоси баргашта кўмак карда, баҳри иштироки комили ашхос, гурӯҳҳо, ҷамоаҳои дахлдор бобати банақшагирӣ ва амалисозии раванди бозгашт бояд тадбирҳои андешанд. Барои таъмини иштироки баробарҳуқуқона ва пурсамари занҳо дар раванди бозгашт ва барқарорсозӣ бо мақсади барҳамдиҳии хурофоти маишӣ, ҷамоавӣ, институционалӣ, маъмурӣ,

хуқуқӣ ва ғайраи гендерӣ, ки ба ночорӣ ва дуршавии занҳо оварда мерасонанд, шояд андешидани чораҳои махсус лозим шаванд.

66. Мақомоти салоҳиятдор барои расонидани ёриҳои ҳадди охири имконпазир ба ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои баргарданда бобати ба онҳо пас гардондани амвол ва бисоте, ки монда рафта буданд ва ё дар раванди кӯчидан ба дасти дигарон гузаштаанд, масъулиятманд ва вазифадоранд.
67. Вақте бозгашт ба хона ва пас гардонидани амволу бисот имконнопазиранд, мақомоти салоҳиятдор вазифадоранд, ки ба ҷабрдидагони кӯчониданҳои иҷборӣ ҷуброни баробарарзиш диҳанд ё баргардонидани хисоротро дар шакли дигар пешниҳод намоянд ва ё бо онҳо барои гирифтани ин чизҳо мадад расонанд.

### **В. Ба ҷои дигар гузаронидан ва офиятбахшӣ**

68. Ҳарчанд ҳамаи тарафҳо ба ҳуқуқи бозгашт бояд баргарӣ диҳанд, лекин дар ҳолатҳои алоҳида (аз ҷумла барои таъмини неқӯҳволия ва амнияти умум, ҳифзи саломатӣ ва ҳимой ҳуқуқи инсон) зарурати бо андешаи рушд ба ҷойҳои дигар кӯчонидани ашхос, гурӯҳҳо ва ҷамоаҳои ҷудогона метавонад пеш ояд. Чунин кӯчонидан бояд тибқи принсипҳои адолатнокӣ ва баробарҳуқуқӣ ва дар мувофиқати пурра бо меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсон, ки дар боби 5 – и нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур баён шудаанд, бояд сурат бигирад.

## **7. МОНИТОРИНГ, АРЗЁБӢ ВА АМАЛҲОИ МИНБАӢДА**

69. Ба давлатҳо лозим аст, ки барои муайян кардани шумора, намудҳо ва оқибатҳои дарозмуддати кӯчониданҳо, бо фарогирии кӯчониданҳои иҷбории дар қаламрави дар доираи ҳуқуқи онҳо ҷойгиршуда ё зерин назорати пурсамари онҳо баргузормешуда, мониторинги фаъол, инчунин арзёбии миқдорӣ ва сифатӣ гузаронанд. Ҳисоботҳо дар бораи натиҷаҳои мониторинг ва ҳулосаҳои ҳосилшударо маълуми аҳли ҷамъият гардонидан, ба маълумоти субъектҳои дахлдори байналхалқӣ расондан лозим аст, то ки ҷорисозии амалияи пешқадам кадрдонӣ карда, таҷрибаи ҳалли проблемаҳо, ки дар асосаш сабақҳои гирифтаи меистанд, истифода шаванд.
70. Ба давлатҳо лозим аст, ки гузаронидани мониторинг ва таҳқиқи ҳодисаҳои кӯчониданҳои иҷборӣ, инчунин аз ҷониби онҳо риоя шудани нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур ва меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсонро ба зиммаи мақомоти мустақилу бегарази миллий, масалан, муассисаҳои миллии ҳифзи ҳуқуқ вогузоранд.

## **8. НАҚШИ ҶОМЕАИ БАЙНАЛХАЛҚӢ БО ФАРОГИРИИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ**

71. Яке аз вазифаҳои ҷомеаи байналхалқӣ кадрдонӣ, ҳимоя ва таъмини ҳуқуқи инсон ба манзил, замин ва амвол аст. Мақомот ва муассисаҳои байналхалқӣ, молиявӣ, тичоратии машғули масъалаҳои рушд ва дигар мақомоту муассисаҳои бо онҳо тавъам, бо фарогирии давлатҳои узв ва давлатҳои маблағгузор (донор) – и соҳиби ҳуқуқи овоздихӣ, манъи кӯчониданҳои иҷбориро, ки ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсон ва стандартҳои бо онҳо алоқаманд пешбинӣ менамоянд, бояд пурра ба назар гиранд.
72. Ба ташкилотҳои байналхалқӣ лозим аст механизмҳои баррасии шикоятҳоро аз болои кӯчониданҳои иҷборӣ, ки бо амалияи истифодамекарда ё сиёсати мегузаронидани онҳо алоқаманданд, таъсис диҳанд ё ба чунин механизмҳои аллакай мавҷуда ҳамроҳ шаванд. Ба ҷабрдидагон тибқи муқаррароти нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур бояд воситаҳои ҳифзи ҳуқуқ пешниҳод гарданд.
73. Корпоратсияҳои трансмиллӣ ва дигар корхонаҳои тичоратӣ дар доираҳои фаъолият ва таъсиррасонии худ бояд ҳуқуқи инсонро ба манзили кофӣ, аз ҷумла ба манъи кӯчонидани иҷборӣ, эҳтиром кунанд.

## **9. ТАФСИР**

Нишондодҳои роҳбарикунандаи мазкур, ки ба кӯчонданҳо ва ҷойивазкуниҳо бо андешаи рушд дахл мекунанд, набояд чун ҳуҷҷати маҳдудкунанда, тағйирдиҳанда ё ба тарзи дигар поймолкунандаи ҳуқуқҳои дар ҳуқуқи байналхалқии ҳуқуқи инсон, ҳуқуқи гурезаҳо, ҳуқуқи ҷиноятӣ ё башардӯстона ва стандартҳои бо онҳо алоқаманд таҳкимбахшидашуда, ё ҳуқуқҳои дар қонунгузории миллий таҳкимбахшидаю бо ин меъёрҳо ва стандартҳо мувофиқақунонида тафсир бахшида шаванд.